

Karistusõiguse üldosa terminitest ehk Elu seaduse fassaadi taga

Jaan Sootak

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor

1. Sissejuhatus

Aastal 2001 vastuvõetud ja 2002 jõustunud karistusseadustik (KarS) tõi kaasa rohkesti uusi termineid, mis on praeguseks suuremal või vähemal määral käibes ning saanud eesti õiguskeele lahutamatuks osaks.¹ Kuid õiguskeel ei koosne ainult seaduskeelest; seaduse kui fassaadi taga on veel õigusteadus ja kohtupraktika, mis kasutavad seaduse tõlgendamiseks ja kohaldamiseks muidki termineid peale seaduse omade. Kui arvestada tõsiasja, et töö eelnõuga algas juba aastaid enne selle vastuvõtmist, siis saame rääkida peaaegu paarikümne aasta pikkusest ajavahemikust, mille jooksul võib jälgida nende fassaaditaguste terminite elu ja elujõudu.

Ammendavusele pretendeerimata olen järgnevat käsitlust püüdnud liigitada vastavalt karistusõiguse üldosa süsteemile. Praktika osas toetun Riigikohtu lahenditele, sest kõigi kohtuotsuste hõlmamine käiks üle jõu. Pealegi kajastub Riigikohtu lahendite sissejuhatavas osas ka alama astme kohtute ning kassaatorite (prokuröride ja advokaatide) keelekasutus. Piirdun eelkõige üldosa mõistetega, sest eriosa käsitlemine taanduks pikale loetlemisele, millised uued koosseisud ja neist tulenevad mõisted on KarS võrreldes kriminaalkodeksiga kasutusele võtnud. Küllap oleks sealtki midagi huvitavat välja noppida, kas või olulisemate süüteo liikide kaupa, aga see ei mahu selle artikli raamidesse. Ka jääb täielikult kõrvale kriminaalmenetluse terminoloogia, mis on omaette maailm ja nõuab omaette käsitlemist. Paratamatult tuli lahendada ka valiku küsimus, sest iga juriidiline tekst – küllap see käib ka mis tahes muu erialateksti kohta – on täis termineid. Püüdsin eelistada neid, mis on uued ja mille juurdumine või juurdumata jäämine pakub huvi.

2. Karistusõigus ja kriminaalõigus

Alustame algusest. Uue seadustiku vastuvõtmisega sai senine *kriminaalõigus* uue nime – *karistusõigus*, nagu ka sellele vastav õppe- ja teadusdistsipliin. Loogika selle muudatuse tegemiseks oli lihtne: kui võrd senine kriminaalõigus hakkas hõlmama kuritegude kõrval ka väärtegusid, siis oli vaja ka neid käsitleva õigusharu jaoks uut nimetust. Siit omakorda võis tuletada, et kriminaalõigus on see osa karistusõigusest, mis sisaldub KarSis kuriteokoosseisudena, väärtõigus aga koosneb KarSis ja haruseadustes paiknevatest väärtõiguste koosseisudest. Need kaks kokku, juurde arvatuna veel KarSi üldosas mõlema süüteo liigi jaoks kehtivad normid, ongi karistusõigus.²

Kasutasin teadlikult siinjuures minevikuvormi, sest vahepeal on aeg teinud mõned terminoloogilised korrektiivid. Asi ei ole üldsegi selles, et tavakeeles ei vaevuta sageli nimetatud erinevust märkama ning *kriminaalõigust* ja *karistusõigust* kasutatakse lihtsalt sünonüümidenä. Sellele aitab ilmselt kaasa ka asjaolu, et endiselt on alles *kriminaalmenetlus* ja *kriminaalpoliitika*. Nende asendamine *karistusega* ei oleks sisuliselt õige ja jätaks mulje, et menetletakse ainult karistuse mõistmist ja õiguspoliitiliselt lahendatakse karistamise, mitte aga laiemalt kriminaliseerimise küsimusi.

¹ Lähemalt: **J. Sootak**. Karistusseadustiku terminoloogiast. – Õiguskeel 2001, nr 5, lk 26–33 ja 2002, nr 1, lk 16–23; **P. Nemvalts**. Karistusseadustik ja keeleloogika. – Õiguskeel 2003, nr 1, lk 34–42 ja nr 2, lk 36–40. Samas ka viited varasemale kirjandusele. Uuemast kirjandusest: **J. Sootak**. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 2015, ptk IV.

² Lähemalt: Karistusõigus. Üldosa. Koost. **J. Sootak**. Tallinn: Juura 2010 (edaspidi: Karistusõigus), ptk I vnr 8–10.

Kriminaalõigus ei ole siiski aga ka üldmõistena täielikult *karistusõiguse* ees taandunud. Nimelt õpetatakse õigusteaduskonnas sellist ainet nagu *rahvusvaheline kriminaalõigus*, tõsi küll, toetudes ülaltoodud põhjendusele, et rahvusvahelisi väärtegusi ei ole olemas; see karistusõiguse valdkond koosneb ainult kuriteokoosseisudest ning on seega *kriminaalõigus*.³ Viimasele on aga tekkimas veel üks tähendus, mis ilmneb karistusõiguse veidi laiemas kontekstis, kui sinna hõlmata mitte ainult materiaalne, vaid ka menetlusõigus. Õigusteaduskonnas on järgmise õppeaasta sügissemestrist kavas hakata õpetama ka *Euroopa Liidu kriminaalõigust*. See hakkaks üldmõistena hõlmama Euroopa Liidu kriminaalõigust kui mitmekihilist valdkonda: Euroopa Liidu õigusakte ja kohtupraktikat, *karistus-* ja *kriminaalmenetlusõigust* ning ka *kriminaalpoliitikat*.⁴ Seega sisaldab *kriminaalõigus* üldmõistena eelkõige materiaalõigust kui karistusõigust ja formaalset õigust kui kriminaalmenetlusõigust.

Terminoloogiline mitmekesisus ilmneb ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonna struktuuris. Kui 1990. aastate alguses asendati ülikoolis senised kateedrid õppetoolide ja professuuridega, sai ka käesoleva artikli autorist kriminaalõiguse professor. KarSi vastuvõtmine 2001. aastal ja õigusharu nimetuse muutmine ei toonud kaasa aga õppetooli ja professuuri nimetuse vastavat muutmist (ülikooli struktuurist ja bürokraatiast tulenevatel põhjustel, mis ei ole siinkohal olulised). 2016. aastal jõustunud struktuurireformi järgi ülikoolis õppetool – seega ka kriminaalõiguse õppetooli – enam ei ole; õigusteaduskonnas tegutseb *karistusõiguse osakond*, mida aga juhib käesolevate ridade autor endiselt ametinimetusega *kriminaalõiguse professor*.

Näeme, et *karistusõiguse* ja *kriminaalõiguse* terminoloogiline ja sisuline vahekord ei ole sugugi veel selge. Aeg peab näitama, kas edasine areng hakkab olema rohkem rivaalitsemine või sisuline piiritlemine.

Erinevalt varem kehtinud nõukogude kriminaalõigusest, mis oli koondunud ühte õigusakti, kriminaalkoodeksisse, paikneb praegune karistusõigus mõnes mõttes kogu õigussüsteemis laiali. Põhiline osa karistusõigusest – üldosa ja kõik kuriteokoosseisud – on siiski KarSis. Väärtegade koosseise on seal üksnes vähesel määral (nt § 218: pisivargus), enamik neist paikneb põhiliselt haruseadustes. Kirjanduses on esimest osa hakatud nimetama *põhi-* ja teist *harukaristusõiguseks*.⁵ Riigikohus on sellist jaotust tunnistanud näiteks otsuses, kus käsitletakse süüteo eest karistamise aluseid ja piire kodifitseeritud põhikaristusõiguses ehk karistus-seadustikus, kuna aga eriseadus ehk harukaristusõigus võib küll näha ette väärtekoosseise, kuid ei saa muuta karistusõiguse üldosas sätestatud karistatavuse üldpõhimõtteid.⁶ Mitmes otsuses räägitakse menetlusõiguse ja materiaalse karistusõiguse harudest, näiteks et erinevate õigushüvede ründeid käsitletakse materiaalõiguse erinevates harudes, siiski täpsustamata, mida selliste harude all mõeldakse.⁷

3. Süüteomõiste ja deliktstruktuur

1) Finalistlik süüteomõiste

KarSi vastuvõtmine tähendas üleminekut uuele süüteomõistele. Senine nõukogude kriminaalõigusele omane neljaelemendiline kuriteomõiste asendati kolmeastmelise finalistliku süüteomõistega, nagu see tuleneb KarSi § 2 lõikest 2 ja kogu 2. peatüki ülesehitusest: tegu peab olema koosseisupärane, õigusvastane ja süüline. Viimased kolm terminit iseenesest olid varemgi

³ Kirjanduses kasutatakse siiski ka rahvusvahelise karistusõiguse mõistet: Karistusõigus (viide 2), lk 720 jj.

⁴ Lähemalt: K. Rosin. Euroopa Liidu kriminaalõiguse areng Lissaboni leppe jõustumise järel. – Juridica 2015, nr IX, lk 659 jj.

⁵ Lähemalt: Karistusõigus (viide 2), ptk I.5.2.

⁶ RK 3-1-1-32-08 p 5.

⁷ Nt: RK 3-1-1-120-06 p 5; 3-1-1-48-15 p 13.1.

kasutusel, ehkki näiteks süü mõiste on muutunud psühholoogilisest normatiivseks. Süüteomõiste nimetus – *finalistlik* – on küll kasutusel kirjanduses, kuid mitte kohtulahendites. Uue finalistliku deliktistruktuuri järgimisele on Riigikohus juhtinud korduvalt tähelepanu, sõna *finalistlik* siiski kasutamata.⁸ Termin ise ei ole eesti õiguskeeles siiski tundmatu, nimelt kasutatakse seda vägistamise (§ 141) koosseisu tõlgendamisel. Finalistlik seos vägivalla ja kannatanu tahte vastase suguühte vahel tähendab vägivaldada kui vahendit, mis peab kõrvaldama kannatanu vastupanu seisneva takistuse suguühteks.⁹ Samasisuline seos – vägivald peab olema asja äravõtmisega finaalne – ilmneb ka röövimisel.¹⁰

2) Delikt ja üldkoosseis

Süüteo sünonüümina on käibele tulnud *delikt*. Nii tähendab järgnevalt käsitletav *deliktistruktuur süüteostruktuuri* ehk selle ülesehitust, *deliktitüüp* süüteo koosseisus kasutatav keelatud ja karistatava teo kirjelduse viis koosseisu ehk *delikti tüüpi* jne (koosseisu tüüpidest lähemalt p 5.3). Termin on üldkasutatav ka kohtulahendites, eelkõige *deliktistruktuurina*, aga ka näiteks väljendites *raskeim delikt, formaalne delikt, deliktitüüp, tahtlik delikt, tegevusetusdelikt* jne.¹¹ *Delikt* ja *deliktiõigus* on küll tsiviilõiguse olulised mõisted, kuid see asjaolu ei ole takistanud terminit omaks võtta ka karistusõigusel. Veelgi enam, keelendid võivad eksisteerida sõbralikult koos koguni ühe ja sama kohtuotsuse ühes punktis, ilma et oleks karta nende segiajamist.¹²

Uue deliktistruktuuri juurdumine tähendas ühtlasi *süüteo* kui karistatava teo üldmõiste kasutuselevõtmist. Sellega seoses on lakanud olemast nõukogude kriminaalõiguses kuriteo mõistet tähistav termin *kuriteo üldkoosseis*. *Üldkoosseis* ise ei ole aga õiguskeeles sugugi kadunud, ta on kolinud seadustiku üldosast eriosasse. Seal tähendab see konkreetse süüteoliigi põhilist, üldist esinemisvormi, mille kõrval seisavad erikoosseisud ehk eriliigid. Nii on näiteks § 209 kelmuse üldkoosseis, mida täiendavad erikoosseisud: soodustus-, investeerimis-, kindlustus- ja arvutikelmus (§-d 210–213).¹³

3) Põhidelikt ja tuletis

Varasemale kriminaalõigusele oli täiesti tundmatu süüteomõiste liigitumine *põhideliktiks* ja *tuletisteks*. Esimene on erisusi kõrvale jättev süüteomõiste reegelvariant: täideviimises seisnev tahtlik lõpuleviidud tegevusetusdelikt. *Tuletised* ehk *tuletusdeliktid* on teod, mis seisnevad osavõtus, ettevaatamatuses, katses või tegevusetuses. Ka Riigikohus on selle liigituse omaks võtnud, heites näiteks maakohtule ette, et tolle otsusest ei selgu, kas süüksarvatud tegu, tagajärg ja nende vaheline põhjuslik seos tuvastati põhidelikti, s.o tegevusetusdelikti või sellest oluliselt erineva tuletise, s.o tegevusetusdelikti skeemi järgi.¹⁴ *Põhidelikti* kasutatakse siiski ka eriosas ülaltoodud *üldkoosseisu* tähenduses, näiteks sisaldub §-s 113 võrreldes §-ga 115 *tapmise põhidelikt*, mida samas nimetatakse ka *tapmise põhikoosseisuks*.¹⁵ Nende terminite kasutamist sünonüümidena ei ole siiski põhjendatud. *Põhidelikti* kohtame veel ühes skeemis, nimelt seoses nn mitteehtsa kogumiga (p 9.3).

⁸ Nt: RK 3-1-1-58-15 p 9.4 koos viidetega varasematele otsustele.

⁹ Nt: RK 3-1-1-12-06 p 11; 3-1-1-48-11 p 8.1; 3-1-1-34-12 p 6.3 jt. Finalistliku seose mõistest lähemalt: **J. Sootak**. Isikuvastased süüteod. 5. vlj. Tallinn: Juura 2014, VI ptk vnr 37-38; Karistusseadustik. Komm vlj. Koost J. Sootak, P. Pikamäe. 4. vlj. Tallinn: Juura 2015 (edaspidi: KarSK), § 141 komm 3.7.1.

¹⁰ **M. Karjak, J. Sootak**. Varavastased süüteod. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012, ptk III.5.4. Vastavat kohtupraktikat ei ole näidata.

¹¹ Nt: RK 3-1-1-58-15 p 9.4; 3-1-1-41-02 p 6.1; 3-1-1-124-03 p 8; 3-1-1-125-03 p 9; 3-1-1-94-11 p 229; 3-1-1-42-15 p 82.

¹² RK 3-1-1-64-15 p 54.

¹³ Nt: KarSK (viide 9), § 209 komm 1, § 210 komm 1.

¹⁴ RK 3-1-1-60-09 p 7; 3-1-1-13-07 p 8, 10, 11.1.

¹⁵ RK 3-1-1-86-04 p 9; 3-1-1-1-15 p 11.1; 3-1-1-10-13 p 8.

4) Ühiskonnaohtlikkus ja ebaõigus

Süüteomõiste sisustamisel lähtus nõukogude kriminaalõigus *ühiskonnaohtlikkuse* mõistest, millest praeguseks on loobutud. Üldkeeles ja vanema põlvkonna praktikute hulgas võib seda terminit siiski aeg-ajalt kohata süüteo ohtlikkuse, kahjulikkuse vm tähenduses. Süüteo ohtlikkus või kahjulikkus ei ole mõistagi kuhugi kadunud, igas karistatavas teos on seda sisult ja vormilt erineval kujul ning ka erineva raskusastmega. Seda nähtust on hakatud aga nüüd nimetama *ebaõiguseks*, *teo ebaõigussisuks* või *teo- ja tagajärjeebaõiguseks*. Need terminid on omaks võtnud ka kohtupraktika, kus räägitakse näiteks teotsuses sisalduvast *ebaõigussisust*, *teoebaõiguse ulatusest*, *teo ebaõigussisu oluliselt suurendavast käitumisest*, *mittekaristatava järelteo ebaõiguse neeldumisest varasemas süüteos* jne.¹⁶ Loodetavasti on möödas ka need ajad, kui kirjastuses või toimetuses parandati esimese hooga kõik *ebaõigused ebaõigluseks*. Viimane on teatavasti eetikkasse kuuluv mõiste ning tähendab vastandit *õiglusele* – igäuhe võimalusele saada osa inimese loomulikest ja olemuslikest õigustest ja vajadustest („igäuhele oma“, *suum cuique tribuere*). Üldkeeles on *ebaõiglus* sama mis *ülekohus*.¹⁷ Õiguskeele termin ei ole ka *ebaõigus*, mis nagu *ebaõigusk* tähendab üldkeeles ebaõiget, valet, tõe mittevastavat.

4. Karistusseadus ja selle kohaldamine

1) Primaar- ja sekundaarnorm

Teatavasti ei reguleeri karistusõigus inimese käitumist; karistusseadus ei ole see, kust ta saab teada, mis on õige ja mis vale.¹⁸ Inimese käitumist reguleeriva moraalil normid on karistusõiguse jaoks *primaar-* ehk *esmasel normid*, kuna aga karistusõiguse sätted (eelkõige eriosa normid, mis kirjeldavad keelatud ja karistatavat tegu) on *sekundaar-* ehk *teiseseid normid*. Sellel liigitusel on oluline tähendus eelkõige karistusõiguse normiteooria seisukohalt, kuid asjal on ka oma praktiline külg. Kõigepealt on primaar- ja sekundaarnormi loogika juristile vajalik argument, tõrjumaks etteheiteid seaduse sõnastusele, mis ei võimaldavat tavakodanikul sellest aru saada ja järelikult ka õigesti käituda. Kuid õigus vajab sellist vahetegu ka teisel praktilisel põhjusel – see aitab seadust tõlgendada, näidata, milline on KarSi süüteo koosseisu taga seisev primaarnorm ja selle kaitsealasse kuuluv õigushüve. Tõsi, Riigikohtu lahendites käsitatakse primaarnormina pigem mitte moraalist, vaid teistest õigusharudest tulenevaid regulatiivseid norme. Ka ei taheta kasutada eestikeelseid sõnu *esmane* ja *teisene*.

Nii nenditakse primaarnormina põhiseaduse § 43 (sõnumisaladus), mille kaitseala on tagatud sekundaarnormina toimiva KarSi §-ga 156 (sõnumisaladuse rikkumine).¹⁹ Mõjuvõimuga kauplemise (§ 298¹) kohaldamise raskusena nendib Riigikohus seaduse puudulikkust, mis ei anna selget primaarnormi seadusliku ja ebaseadusliku lobitöö piiritlemiseks.²⁰ Primaar- ja sekundaarnorme võib leida koguni ühes seaduses, nt VTPS (RT I 2015, 2) § 188¹⁵ lg 1 ja § 237⁴³, mille alusel tuleb ka vastavat kuriteo koosseisu analüüsida.²¹ Seadusainsusega seoses (lähemalt p 9.3) eristatakse ka primaar- ja subsidiaarkoosseise (vastavalt §-d 141 ja 143 ning 209 ja 201 jj).²²

2) Kvalifitseerimine ja subsumeerimine

Karistusseaduse kohaldamine tähendab lõppotsusena vastust küsimusele, kas isik peab oma teo eest vastutama või mitte. Selleks tuleb aga enne kontrollida teo faktiliste asjaolude vastavust seaduses sätestatud tunnustele. Sellist kontrolli on seni nimetatud ja nimetatakse ka praegu sageli *kvalifitseerimiseks*, mis ladina keeles tähendab meil kolme: omaduste määrangut või

¹⁶ Nt: RK 3-1-1-100-15 p 25; 3-1-1-93-15 p 111; 3-1-1-70-15 p 11.2; 3-1-1-36-15 p 12.1.

¹⁷ Eesti keele seletussõnaraamat. – <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=%C3%BClekohus&F=M>

¹⁸ Lähemalt: J. Sootak. Kriminaalpoliitika (viide 1), ptk IV.2.1.

¹⁹ RK 3-1-1-93-15 p 98.

²⁰ RK 3-1-1-89-15 p 22; 3-1-1-95-12 p 14.1.

²¹ RK 3-1-1-70-11 p 5.1.

²² RK 3-1-1-92-07 p 6.1.

hinnangut, õiguserikkumisele vastava seadusesätte kindlaksmääramist või enamohtlikku süüteo koosseisu.²³ Saksa õiguskeeles antakse see mõiste märksa kitsamana, eelnimetatud tähendustest üksnes esimesena.²⁴ Meie kohtulahendites on kasutusel kaks viimast varianti. Üldlevinud on teo *kvalifitseerimine* süüteona selle või teise üld- või eriosa koosseisu järgi, samuti nentimine, et selline on teo *kvalifikatsioon*.²⁵ Kasutusel on ka mõiste *kvalifitseeritud* ehk *enamohtlik koosseis* (nt §-s 121 lg 1 on kehalise väärkohtlemise põhikoosseis, selle paragrahvi 2. lõige aga kvalifitseeritud koosseis).²⁶ Võib ka öelda, et enamohtlikus koosseisus sisalduvad *kvalifitseerivad tunnused*.²⁷

Sellest sõnakasutusest samm edasi oleks aga enamohtliku ehk kvalifitseeritud koosseisu nimetamine lihtsalt *kvalifikatsiooniks*. Ülaltoodud näites oleks § 121 lõikes 2 toodud enamohtlik koosseis kehalise väärkohtlemise *kvalifikatsioon*. Meie kohtupraktika ei ole sellist keelekasutust veel omaks võtnud, küll on aga *kvalifikatsioon* enamohtliku ehk raskema koosseisu tähenduses kasutusel KarSi kommentaarides: näiteks mõrv (§ 114) on tapmise (§ 113) kvalifikatsioon.²⁸ Sama on valdavalt kasutusel ka saksa õiguskeeles, kus räägitakse selles tähenduses veel *kvalifitseeringutest*.²⁹

Niisuguse terminoloogia juures ei ole aga raske märgata, et *kvalifikatsioon* omandab kahesuguse tähenduse: teole antav terviklik karistusõiguslik hinnang (teo kvalifikatsioon: tapmine § 113 järgi) ja põhikoosseisu enamohtlik liik (tapmise kvalifikatsioon: mõrv § 114 järgi). Selline kahetähenduslikkus ei ole soovitatav ning võib tekitada segadust. Seepärast ongi *kvalifitseerimine* ja *kvalifikatsiooni* asemel võetud kasutusele teine ladina keelest pärinev termin – *subsumeerimine* ja *subsumptsioon* (lad *subsumptio*) – eluliste asjaolude võrdlemine õigusnormi abstraktse koosseisuga.³⁰ Meie kohtupraktikas näib valitsevat veel *kvalifitseerimine* ja *kvalifikatsioon* ülaltoodud esimeses tähenduses, ehkki võib leida ka lahendeid, kus räägitakse *subsumeerimisest* senise *kvalifitseerimise* asemel. Enamasti on juttu isiku käitumise subsumeerimisest karistusseadustiku eriosa normi alla või ka näiteks eksimusest subsumeerimises, mis on käsitatav eksimusest teo keelatuses § 39 tähenduses jms.³¹ Karistusseadustiku kommentaarides on *subsumeerimine* valdav,³² ehkki seal ei puudu ka *kvalifitseerimine*.³³ Neid termineid võib leida koguni ühes ja samas kommentaaris.³⁴ Oluline on ehk ka märkida, et tegu subsumeeritakse vastava sätte *alla*, kvalifitseeritakse aga sätte *järgi*. Sisuliselt on see ka õige, sest subsumeerimine tähendabki faktiliste asjaolude paigutamist seaduse tunnuste alla, et siis kontrollida nende vastavust.³⁵

3) Tõlgendamine ja lünk

Seaduse kohaldamine ei ole võimalik seadust tõlgendamata. Rohketest tõlgendusvormidest on esmane ja ka levinuim grammatiline tõlgendamine, mida Riigikohus on oma lahendites pidevalt

²³ K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross. Ladina-eesti õigussõnastik. Toim P. Kask. Tallinn: Juura 2005, lk 212.

²⁴ R. Lieberwirth. Latein im Recht. 4. Aufl. Berlin: Wirtschaft 1996, lk 245.

²⁵ Nt: RK 3-1-1-124-02 p 1; 3-1-1-130-03 p 2; 3-1-1-132-03 p 6.2; 3-1-1-94-10 p 5; 3-1-1-139-03 p 5; 3-1-1-100-15 p 2.

²⁶ RK 3-1-1-70-15 p 6; 3-1-1-82-15 p 13; 3-1-1-38-07 p 19; 3-1-1-88-03 p 11; 3-1-1-88-03 p 11.

²⁷ RK 3-1-1-88-03 p 11.

²⁸ Nt KarSK (viide 9), § 114 komm 1; § 199 komm 32 jj, § 290¹ komm 7 jm.

²⁹ Nt: J. Wessels, M. Hettinger. Strafrecht. Besonderer Teil 1. 29. Aufl. Heidelberg: Müller 2005, § 3 vnr 206 jm; W. Gropp. Strafrecht. Allgemeiner Teil. 4. Aufl. Berlin: Springer 2015, § 2 vnr 44 jj.

³⁰ K. Adomeit jt (viide 23), lk 243. Sama ka saksa õiguskeeles: R. Lieberwirth (viide 24), lk 282.

³¹ RK 3-1-1-15-10 p 12.4; 3-1-1-85-08 p 12; 3-1-1-98-15 p 95; 3-1-1-82-15 p 8, 12-13; 3-1-1-58-15 p 9.4.

³² KarSK (viide 9), § 5 komm 4, § 12 komm 10.1, § 13 komm 14, § 16 komm 8.1, § 18; passim.

³³ Nt KarSK (viide 9), § 119¹ komm 5.1, § 255 komm 6; passim.

³⁴ KarSK (viide 9), § 118 komm 14.2.2.

³⁵ Ladinakeelne *subsum*: millegi all leiduma või asetsema, millegi aluseks olema. – R. Kleis jt. Ladina-eesti sõnaraamat. 2. vlj. Tallinn: Valgus 2002, lk 1046.

kasutanud.³⁶ Kasutatakse ka *süsteemset* ehk *süstemaatilist* tõlgendamist³⁷, samuti *teleoloogilist* ja *kitsendavat*.³⁸ Terminit *põhiseaduskonformne* ei kasutata, selle asemel leiame *põhiseadusega kooskõlas oleva* tõlgendamise. Omapärase vormina räägitakse tõlgendamisest *õigusloome võrdsuse tähenduses*.³⁹

Teoreetiliselt eristatakse ühelt poolt tõlgendamist selle mitmesugustes vormides ja teisalt lünga täitmist. Praktiliselt võib viimast siiski pidada tõlgendamise vormiks, sest kuigi lünk tähendab vastava seadusesätte puudumist ja seaduse kohaldajal tuleb otsustada, kas ja kuidas see täita, on selgi juhul tegemist seaduse kui terviku kohaldamisega, mis sisult ei erine tõlgendamisest. Lünga täitmiseks kasutatakse selliseid võtteid nagu analoogia (*argumentum a simile*; sarnasusargument), pöörd- ehk vastandamisotsustus (*argumentum e contrario*, teatud eelduste puudumisel langeb ära ka õigusjärelm, mida vastava eelduse olemasolu korral kohaldataks), rõhutamisotsustus (*argumentum ad fortiori*, asja sisust tulenevalt võib teatud juhtudel teha järelduse, et kui mingi põhimõte ühel juhul kehtib, siis teisel juhul kehtib ta seda enam, seda mõjukamalt), absurdiotsustus (*argumentum ad absurdum*, kui mingi väite õigeks tunnistamise korral tuleks välja selline järeldus, mis asjade loomulikku seisu arvestades ei saa kuidagi võimalik olla). Loomulikult kasutatakse lahendites nimetatud lüngatäitmise võtteid, näiteks leiab kohus, et vastastikusel kokkuleppel toimunud kakluse korral ei ole saabunud tervisekahjustus seda põhjustanud isikutele karistusõiguslikult süüks arvatav. Kui selline arusaam kehtib tahtlikult tekitatud tervisekahjustuse kohta, siis seda enam peab see põhimõte rakenduma ettevaatamatuses põhjustatud tagajärgede suhtes.⁴⁰ Terminitena neid vähemalt Riigikohtu lahenditest siiski ei leia.

Ainsa erandi moodustab termin *analoogia*. Tõlgendamise ja lünga täitmise eristamine on just analoogia puhul küsitav. Nimelt võib väita, et ei ole võimalik täpselt eristada analoogiat ja tõlgendamist, sest ka viimase puhul tegeleb kohtunik sarnasuse otsimisega, võrdleb kirjapandut sellega sarnaste elujuhtumitega. Küsimus on aga selles, et karistusõiguses ei tohi kohtunik ületada seaduses kirjapanduga väljendatud piire ega võtta isikut vastutusele sätte alusel, millele tegu ei vasta.⁴¹ Mitmes otsuses on juhitud tähelepanu analoogiakeelule materiaalses karistusõiguses ning samuti lubamatusele seadust sedavõrd laiendavalt tõlgendada, mis kujutaks endast juba seaduse analoogiat.⁴² Analoogiat on aga Riigikohus kasutanud seaduse tõlgendamisel ja kohaldamisel eelkõige kahel juhul: nimelt kohaldatakse sageli menetlusõiguse norme analoogia alusel⁴³ või viidatakse Riigikohtu lahenditele analoogilistes asjades.⁴⁴

5. Süüteoosseis, selle liigid ja tüübid

1) Tunnus, asjaolu ja tehiolu

Süüteoosseis on karistusõigusdogmaatika ning seaduse teksti traditsioonilisemaid ja levinumaid mõisteid. *Üldkoosseisust* kui süüteomõiste sünonüümist oli juttu p-s 3.2, kuid sellest sõltumata on süüteoosseis alati tähendanud seadustiku eriosas või haruseaduses toodud karistatava teo kirjeldust. KarS § 12 annab süüteoosseisu määratluse ning selle kaks põhiliiki. Tegelikult olemegi nüüd jõudnud terminoloogiliste probleemide juurde, sest süüteoosseisu kahe liigina ei nimeta seadus mitte koosseisude liike, vaid süüteoosseisu objektiivsed ja

³⁶ Nt: RK 3-1-1-2-03 p 8; 3-1-1-25-03 p 6; 3-1-1-48-15 p 6; 3-1-1-76-15 p 6 jm.

³⁷ Nt: RK 3-1-1-98-15 p 22, 41; 3-1-1-81-15 p 82 jm.

³⁸ Nt: 3-1-1-124-04 p 10; 3-1-1-93-15 p 85.

³⁹ RK 3-1-1-10-02 p 36.

⁴⁰ RK 3-1-1-87-15 p 14.

⁴¹ Lähemalt koos kirjandusviidetega: **M. Luts**. Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga? – *Juridica* 1996 nr 7, lk 351.

⁴² RK 3-1-1-23-12 p 8.2; 3-1-1-103-12 p 9; 3-1-1-89-13 p 8.1; 3-1-1-105-13 p 7.2.6.

⁴³ Nt: RK 3-1-1-26-14 p 10; 3-1-1-91-14 p 4.1, 7 jm.

⁴⁴ Nt: RK 3-1-1-94-14 p 210; 3-1-1-62-15 p 5.1 jm.

subjektiivsed *tunnuseid*. Selline keelekasutus ei ole õnnestunud, sest mõistele *tunnus* soomõiste tähenduse andmine välistaks selle mõiste kasutamise liigimõistena. Nii tuleb välja, et objektiivsetel tunnustel on veel tunnused (nt tegu või tagajärg on objektiivse koosseisu tunnused). Pigem tuleks § 12 lõigete 2 ja 3 terminoloogiat nii mõista, et seal on tõepoolest nimetatud süüteo koosseisu tunnuseid, kusjuures objektiivsetest tunnustest moodustub üks koosseisu *liik* – objektiivne koosseis – ning subjektiivsetest tunnustest teine liik – subjektiivne koosseis.

Kohtupraktikas on pilt võrdlemisi kirju. Loomulikult kasutatakse valdavalt seaduse terminoloogiat – räägitakse süüteokoosseisu *tunnustest*.⁴⁵ Võib leida ka variante *objektiivne koosseis*, *objektiivse koosseisu tunnused*, *objektiivne koosseis ja selle tunnused* ning koguni *süüteokoosseisu objektiivne koosseis*.⁴⁶ Samamoodi varieerub ka subjektiivse koosseisu tähistamine.⁴⁷ On ka väljendid *süüteokoosseisule vajalik tagajärg* ja *süüteokoosseisu dispositioon*.⁴⁸ Kui esimene neist on lihtsalt kohmakas (võib muidugi küsida, kas koosseisus *ettenähtud* või *sätetatud* tagajärg on parem; ka tuleks kõne alla *koosseisuline tagajärg*), siis teine on sisuliselt vale, sest dispositioon ei tähendagi midagi muud kui kirjeldust ja koosseis ongi keelatud ja karistatava teo kirjeldus. Koosseisutunnused liigitatakse *deskriptiivseteks* (kirjeldavad, vastavad üldkeele mõistetele) ja *normatiivseteks* (õiguslikud või hinnangulised). Viimaseid on kohtupraktika nentinud ja selgitanud, näiteks nimetanud normatiivseks selliseid tunnuseid nagu LKS §-s 37 sisalduv *piiranguvööndi* mõiste, *suur varaline kasu* § 184 järgi või *ametiseisund* § 300¹ järgi.⁴⁹

Varasem kirjandus ja kohtupraktika kasutas kuriteo objektiivse ja subjektiivse *külje* mõisteid, mis tähendab, et koosseis ei jagune liikideks, vaid ühel koosseisul on kaks külge. Terminoloogiliselt see probleeme ei tekita, kuid ei ole süüteo analüüsimiseks siiski piisavalt täpne. Nimelt, kui rääkida mitte kitsamalt koosseisu, vaid teo või süüteo külgedest, siis ei tarvitse alati olla arusaadav, kas mõeldakse ainult koosseisu objektiivset või subjektiivset külge või ka vastavaid elemente õigusvastasuse ja süü, st koosseisule järgnevatel tasanditel. Kohtulahendites räägitakse siiski valdavalt koosseisu objektiivsest ja subjektiivsest küljest⁵⁰, ehkki ka *käitumise* subjektiivsest küljest.⁵¹ Ühes otsuses võib leida ka mitmeid tähistusi, näiteks *subjektiivse koosseisu tunnused*, *subjektiivne koosseis* ja *subjektiivne külg*⁵² või et *lisaks objektiivse külje tunnustele eeldab isiku karistamine /---/ ka tema teo subjektiivse külje kindlaks tegemist*.⁵³

Teoorias eristatakse ühelt poolt süüteokoosseisu *tunnuseid*, mida kasutab seadus teo kirjeldamiseks, ning teisalt *asjaolusid*, teo faktilist külge, mis iseloomustavad tegelikult elus toimunud ja moodustatavad karistatava teo objektiivse ebaõiguse.⁵⁴ Sellise eristuse on omaks võtnud ka kohtupraktika, kus räägitakse näiteks *süüteokoosseisule vastavast asjaolust*, *koosseisu objektiivsetest asjaoludest* ja blanketti täitva *normi asjaoludest*.⁵⁵ Viimane ei ole siiski õige, sest nii KarSis kui ka haruseaduses sisalduv karistusnorm on süüteokoosseis, millel on *tunnused*, mitte *asjaolud*. Menetluslikult tuleb eristada veel süüdistuses või väärteoprotokollis sisalduvat *teokirjeldust*, mis tähendab faktiliste asjaolude, s.o tegelikkuses aset leidnud sündmuse kirjeldamist, mitte aga süüteokoosseisu tunnuste seadusest ümberkirjutamist.⁵⁶

⁴⁵ Nt: RK 3-1-1-14-03; 3-1-1-187-04; 3-1-1-61-08 p 17.1; 3-1-1-99-15 p 41; 3-1-1-102-15 p 6; ka süüteokoosseisus *sisalduvad tunnused* (RK 3-1-1-14-14 p 471; 3-1-1-5-15 p 6).

⁴⁶ RK 3-1-1-72-10 p 12; 3-1-1-148-03 p 8.1; 3-1-1-93-15 p 85.

⁴⁷ Nt: RK 3-1-1-51-14 p 3; 3-1-1-23-15 p 24, 47 jm.

⁴⁸ RK 3-1-1-56-13 p 7.3; 3-1-1-108-13 p 8.

⁴⁹ RK 3-1-1-92-05 p 6, 3-1-1-44-08 p 4.2, 3-1-1-98-15 p 94.

⁵⁰ Nt: RK 3-1-1-87-04 p 4; 3-1-1-1-15 p 11.1 jm.

⁵¹ RK 3-1-1-4-08 p 18; 3-1-1-79-10 p 27; 3-1-1-79-15 p 5 jm.

⁵² RK 3-1-1-23-15 p 24, 33, 42; 3-1-1-49-09 p 11.

⁵³ RK 3-1-1-49-09 p 11.

⁵⁴ Lähemalt: KarSK (viide 9), § 16 komm 8.

⁵⁵ RK 3-1-1-50-13 p 13.4; 3-1-1-62-14 p 11; 3-1-1-89-13 p 5.1; 3-1-1-108-12 p 6.1 (blanketse koosseisu kohta vt käesoleva artikli p 5.3).

⁵⁶ RK 3-1-1-20-15 p 38.

Õigus tunneb lisaks *asjaoludele* veel sellega sarnast mõistet *tehiolud*, mis on üldkeeles määratletud samuti mõneti õiguslikult: teo või sündmuse objektiivsed asjaolud.⁵⁷ Meie aga teame nüüd, et *asjaolud* on karistusõiguses kasutusel teises tähenduses mõistepaaris *tunnused-asjaolud*, kusjuures asjaolud võivad olla mitte ainult teo objektiivsel, vaid ka subjektiivsel küljel (näiteks motiiv vms). Ka seadus ise seob §-des 16–18 asjaolu otseselt süüteokoosseisu mõistega, kusjuures termin *tehiolu* on KarSis tundmatu. Karistusõigus ei ole siiski *tehioludest* loobunud, iseasi, kas ja kui palju seda eristust arvestatakse. Kirjandus näibki kasutavat *asjaolusid* ja *tehiolusid* sageli pigem sünonüümidenäna, kui näiteks räägib *teo faktilistest asjaoludest* ehk *tehioludest* või *koosseisupärase teo tehioludest*, millele on suunatud tahtlus.⁵⁸ Viimase aja kohtupraktika ei seo siiski *tehiolusid* süüteo koosseisu mõistega ning kasutab seda terminit üldisemas tähenduses, kirjeldamaks süüteo faktilist külge tervikuna. Näiteks määratletakse kaudse tõendina teavet, mis ei kajasta *kuriteo tehiolu ennast*, vaid võimaldab teha olulisi järeldusi nende *tehioludega seotud muude asjaolude kohta*.⁵⁹ Väärteoprotokollis kirjeldatakse *vahetult tajutud väärteo tehiolusid*; salvestis võib anda teavet *rikkumise ajal valitsenud tehiolude kohta*.⁶⁰ Võrrelda tuleb *erinevate kriminaalrajade tehiolusid*.⁶¹ Varasemast praktikast võib siiski leida ka lahendi, kus räägitakse vastavusest *kuriteo tehiolude ja neile kvalifikatsiooni näol antava hinnangu vahel*.⁶² Ka on *asjaolu* kasutatud märksa üldisemas, seega *tehioluga* sarnases tähenduses kohtuotsuses, kus räägitakse konkreetse kohtuasja asjaoludest: kohtuasja keerukus, kaebaja käitumine, riigivõimu käitumine jms.⁶³ Valdavalt läheb kohtupraktika siiski *asjaolude* ja *tehiolude* eristamise teed, nähes viimases terminis kriminaalrajaja kõikvõimalikke fakte, millel on õiguslik tähendus, kuid mis ei ole kasutatavad paarismõistes *tunnus-asjaolu*.

2) Määratletusnõue

Süüteokoosseisu tunnused kokku annavad keelatud ja karistatava teo kirjelduse, mis õigusi riiklikust seisukohast vaadatuna peab piisava selguse ja täpsusega näitama, millise teo eest isik vastutusele võetakse. Seda selguse ja täpsuse nõuet on hakatud nimetama *määratletusnõudeks* (ka *määratletuspõhimõtteks*): seadus peab koosseisus sisalduva kirjelduse teel teo määratlema. Eelkõige on see mõistagi seadusandja ülesanne, kuid vastava termini leiame ka kohtulahenditest, kusjuures erinevates ja mõneti isegi üllatavates seostes. Näiteks leitakse, et PS § 23 lõikest 1 ja § 13 lõikest 2 tulenev karistusseaduse määratletuse nõue eeldab, et teole antav karistusõiguslik väljendus ehk kvalifikatsioon vastaks võimalikult täpselt faktilisele teole.⁶⁴ Määratletusnõuet on seotud ka karistusnormi olemasoluga nii rahvusvahelises kui riigisisises õiguses.⁶⁵ Enamasti näeb kohtupraktika määratletusnõudes siiski seost süüteokoosseisu täpse sõnastuse, seaduse piisavalt kitsa tõlgenduse ja süüdistuse konkreetsuse vahel (sisuliselt põhimõttena *nullum crimen nulla poena sine lege certa*). Määratletuspõhimõtte kohaselt peab nii tegu, mille eest seadus karistuse ette näeb, kui ka karistus olema selgelt määratletud, et igapähe oleks võimalik ette näha, milline käitumine on keelatud ja karistatav ning milline karistus selle eest ähvardab, et ta saaks oma käitumist vastavalt kujundada. Nimetatud põhjustel tuleb iseäranis karistusõigusnormi sisu selgitamisel esmajoones tugineda selle grammatilisele tõlgendamisele.⁶⁶ Määratletuspõhimõtet ei riku iseenesest isiku karistamine vähese tähtsusega süüteo eest, kui tegemist on just sellise rikkumisega, mida norm on mõeldud ära hoidma (nt JahiS § 60: jahiloo andmise, tagastamise ja arvestuse nõuete rikkumine).⁶⁷

⁵⁷ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2001, VI/1 lk 154.

⁵⁸ Nt: Karistusõigus (viide 2), ptk VI vnr 198, 204. Sama ka KarSK (viide 9), § 16 komm 5, § 17 komm 1.

⁵⁹ RK 3-1-1-89-15 p 35.

⁶⁰ RK 3-1-1-67-15 p 11; 3-1-1-83-15 p 4.1; 3-1-1-77-15 p 4.1.

⁶¹ RK 3-1-1-36-15 p 12.

⁶² RK 3-1-1-121-02 p 4.1.

⁶³ RK 3-1-1-84-10 p 11.

⁶⁴ RK 3-1-1-84-10 p 22.

⁶⁵ RK 3-1-1-140-03 p 10.

⁶⁶ Nt: RK 3-1-1-90-06 p 5.2, 22; 3-1-1-23-12 p 8.2; 3-1-1-103-12 p 9; 3-1-1-113-13 p 24.2.

⁶⁷ RK 3-1-1-5-16 p 7.

3) Koosseisutüübid

a) Mõiste

Määratletusnõue ei tähenda aga sugugi, et kogu teokoosseis peab olema verbaalselt võimalikult üksikasjalikult kirjeldatud ning et iga koosseis kordaks üldosalisi instituute, karistusõigus-dogmaatika põhivormeleid jms.⁶⁸ Tunnuste esitamiseks kasutab seadusandja koosseisu moodustamisel teatud normitehnilisi võtteid, kuidas tegu kirjeldada. Nii ongi välja kujunenud kindlad koosseisutüübid. Neis ei tule aga näha üksnes seadusandja käsutuses olevat vormi, sest koosseisutüübi tuvastamine on vajalik ka õiguse rakendajale normi tõlgendamiseks ja õigeks kohaldamiseks. Tüüpe on palju ning osa neist ammu kasutusel ja üldlevinud, näiteks liit- ja liitkoosseis, materiaalne ja formaalne koosseis, kärbitud koosseis jt.⁶⁹ Peatun järgnevalt eelkõige neil, mis olid kriminaalkoodeksi ajal tundmatud ja on kasutusele tulnud seoses KarSi jõustumisega.

b) Liitkoosseis, mitmeaktiline ja alternatiiv-aktiline koosseis

Seoses liitkoosseisu mõistega on tulnud kasutusele kaks sellega seotud koosseisutüüpi – *mitmeaktiline* ja *alternatiiv-aktiline*. Kui liitkoosseis koosneb vähemalt kahest ka eraldi võetuna karistatavast teost, näiteks vargus (§ 199) ja vägivald (§ 121) annavad kokku röövimise (§ 200), siis mitmeaktilises koosseisus on vähemalt üks tegu sotsiaaladekvaatne, näiteks vägistamise (§ 141) korral suguühe. Kohtupraktika siiski sellist vahet ei tee, nii on nimetatud röövimist mitmeaktiliseks, mõnes lahendis öeldakse koguni röövimise ja vägistamise kohta *liitkoosseis* ehk *mitmeaktiline*.⁷⁰ *Alternatiiv-aktiline* ehk *pseudo-mitmeaktiline* loetleb näitlikult või ammendavalt mitut tegu, millest juba ühe esinemise korral on süüteo koosseisu täidetud. Riigikohus on selle koosseisutüübina nentunud näiteks § 184 (narkootilise aine ebaseaduslik käitlemine).⁷¹

c) Ohudelikt ja kahjustusdelikt

Ohudelikti ja *kahjustusdelikti* vahe on selles, et esimene seab koosseisuga kaitstud objekti üksnes ohtu, seda reaalselt kahjustamata (nt § 124: abita jätmine), teine eeldab reaalselt kahjustust (nt § 121: tervisekahjustus). Nende deliktitüüpide eristamisel on eelkõige mõtet paarismõistena, teineteisele vastandatult ja nii on kohtupraktika seda sageli ka teinud. Näiteks rõhutatakse, et ohu loomise käsitlemine kahjustusdelikti koosseisulise tagajärjena tähendaks kahjustusdelikti redutseerimist konkreetseks ohudeliktiks.⁷² Siiski on lahendeid, kus kahjustusdelikti mõistet kasutatakse hoopis koosseisuga kaitstava õigushüve määramiseks ja süüteo piiritlemiseks. Nii on seoses rahapesuga (§ 394) öeldud, et tegemist on kahjustusdeliktiga. Selles koosseisus kirjeldatud käitumise eest karistusõigusliku vastutuse kehtestamisel on seadusandja eesmärgiks seadnud riigi rahandus- ja majandussüsteemi kaitsmise kuritegeliku varaga manipuleerimise eest, mitte aga igasuguse kuritegelikul teel saadud vara kasutamise kriminaliseerimise, mille käigus jääb vara tegelik päritolu varjatuks.⁷³ Ohudeliktid jagunevad kaheks – konkreetseks ja abstraktseks; esimene eeldab konkreetse ohtliku olukorra teket ja selle tõendamist menetluses, teine kuulutab karistatavaks teod, mis on juba loomult ohtlikud ega nõua ohtliku olukorra tõendamist. Kohtupraktikas on nimetatud liigitus kasutusel.⁷⁴

⁶⁸ Lähemalt: Karistusõigus (viide 2), ptk VI.2.4.

⁶⁹ Lähemalt: Karistusõigus (viide 2), ptk VI.3. KarS kommentaarides on *tüüp* välja toodud praktiliselt iga eriosa koosseisu juures. Teo- ehk formaalse delikti ja tagajärje- ehk materiaalse delikti kohta vt nt: RK 3-1-1-98-15 p 20; 3-1-1-67-14 p 9; 3-1-1-23-15 p 69; 3-1-1-133-05 p 6 jt.

⁷⁰ RK 3-1-1-180-13 p 6; 3-1-1-12-06 p 11; 3-1-1-100-06 p 9.

⁷¹ RK 3-1-1-23-10 p 11.1.

⁷² RK 3-1-1-61-06 p 27; 3-1-1-55-09 p 18.1; 3-1-1-7-10 p 10 jt.

⁷³ RK 3-1-1-41-11 p 23.3; 3-1-1-85-11 p 44.

⁷⁴ Nt: RK 3-1-1-133-05 p 6; 3-1-1-90-06 p 14 jt.

d) *Blanketne ja viiteline koosseis*

Süüteo koosseisu konstrueerimisel kasutatakse levinud võttena *blanketsust* – koosseisutunnuseid ei kirjutata välja, vaid osutatakse mõnele teisele sättele samas või teises seaduses. Varasemas kirjanduses liigitati sellised koosseisud viitelisteks ja blanketseteks; esimesed viitavad sama seaduse (meil KarS) muule sättele, teised aga muule õigusaktile.⁷⁵ Praeguses kirjanduses on kasutusel üldmõiste *viiteline koosseis*, mis jaguneb sise- ja välisviiteliseks, kusjuures esimesele vastab vana liigituse viitelisus, teisele blanketsetus.⁷⁶ Kohtupraktikas valitseb mõningane terminoloogiline ebaühtlus, ehkki mõisted on sisuliselt paigas. Nii nimetatakse liiklusavarii koosseisu (KrK § 204 = KarS § 422) blanketseteks, mis tuleb sisustada väljapoole kriminaalkodeksit jäävate õigusaktidega.⁷⁷ Kasutatakse ka väljendit *välisviiteline*: § 400 (konkurentsi kahjustav kokkulepe) näol on tegemist välisviitelise kuriteo koosseisuga, mille sisustamisel tuleb lähtuda konkurentsiõiguse normistikust; § 242 koosseis (riigisaladuse avalikustamine ettevaatamatusest) on välisviiteline ehk blanketne.⁷⁸ On lahendeid, kus koosseisu viitelisust ei liigitata, näiteks § 218 (pisivargus) nimetatakse *viitelise iseloomuga* koosseisuks, mis on käsitatav varavastaste süütegude suhtes üldosalise sättena⁷⁹; samuti on nimetatud sisuliselt siseviitelist VÕKS (RT I 2015, 144) § 139 (välisõhu kaitse nõuete rikkumine) lihtsalt *viiteliseks*.⁸⁰ Ilmselt ei ole mõtet ennustada, kas *blanketsus* asendub *viitelisusega* selle kahes vormis või jäävad mõlemad käibima.

e) *Vältav seisund ja seisundidelikt*

Üldtunnustatud deliktitüüp on *vältav* – süütegu, mis seisneb keelunormi kestvas rikkumises, koosseisu pidevas täitmises (nt § 136: ebaseaduslik vabaduse võtmine).⁸¹ Terminoloogiline ja ka sisuline probleem on selles, et vältava süüteo korral isik mitte ainult ei loo õigusvastast seisundit, vaid ka säilitab selle, hoides toimuvat pideva kontrolli all. Kirjanduses aga loetakse vältav süütegu ja *seisundidelikt* omaette koosseisutüüpideks. Nimelt erinevalt vältavast süüteost loob küll seisundidelikti korral süüdlane oma teoga mingi seisundi või olukorra, kuid ta ei hoia seda oma kontrolli all ning seisundi kestmine ei ole süüteo koosseisu osa (nt § 174: perekondliku kuuluvuse muutmine või § 344: dokumendi võltsimine). Kohtupraktika ei ole seda eristust kasutanud, välja arvatud ühel vastupidisel juhul, kus seisundidelikti nimetatakse vältava delikti eriliigiks ja mõneti veidra terminina ka selle *alalõiguks*.⁸²

Termin *seisund* on muidugi kasutusel ka muudes, vältava süüteo ja seisundidelikti konteksti välistes seostes, näiteks vastutus tegevusetuse eest (§ 13) eeldab isiku *garandiseisundit*, vaimuhaigus võib põhjustada *süüdimatusseisundi* (§ 34), vägistamise (§ 141) üks koosseisutegu on suguühe *abitusseisundi* (varasema termini *abitu seisundi* asemel) ärakasutamisega, vargus, omastamine jm varavastased süüteod (§-d 199, 201, 202) eeldavad *omanikusarnase seisundi* loomist jne.⁸³

⁷⁵ I. Rebane. Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa. Sissejuhatus. Õpetus kriminaalseadusest. Tartu: TRÜ 1973, lk 139.

⁷⁶ Karistusõigus (viide 2), ptk VI vnr 32.

⁷⁷ RK 3-1-1-125-03 p 9.1

⁷⁸ RK 3-1-1-12-11 p 9; 3-1-1-90-06 p 25. Mõistet *blanketne* kasutatakse tähenduses *välisviiteline* veel nt: RK 3-1-1-98-15 p 90; 3-1-1-93-15 p 36; 3-1-1-126-03 p 6 jm.

⁷⁹ RK 3-1-1-81-06 p 9; 3-1-1-45-11 p 5, 4, 6.

⁸⁰ RK 3-1-1-43-08 p 3.1.

⁸¹ Lähemalt koos viidetega Riigikohtu lahenditele: Karistusõigus (viide 2), ptk VI vnr 44.

⁸² RK 3-1-1-64-07 p 9.

⁸³ Mõisted koos viidetega Riigikohtu lahenditele: KarSK (viide 9) § 13 komm 7.2.2, § 34 komm 2, § 141 komm 3.5.1; § 199 komm 31.2.

f) *Omakäeline süütegu*

Iseseisev deliktitüüp on *omakäeline süütegu* (ka *endasüütegu*) – koosseis, mille ebaõigus saab realiseeruda ainult subjekti enda teoga, vahetult kehaliselt või muul viisil isiklikult (nt § 328: vanglast põgenemine). Riigikohus ei ole omakäelisust eraldi deliktitüübina maininud, kuid terminit *omakäeline* kasutatakse eelkõige üksiktäideviimise ja kaastäideviimise piiritlemiseks. Isik vastutab üksiktäideviijana, kui ta on vahetult ja omakäeliselt koosseisus kirjeldatud tegevuse realiseerinud.⁸⁴ Kui ta seda aga teinud ei ole, saab tema vastutus tulla kõne alla osavõtjana, vahendliku täideviijana või kaastäideviijana.⁸⁵

6. Tegu ja tagajärg

1) *Omistamine, inkrimineerimine ja süüksarvamine*

Teatavasti on süüteo koosseisude liigitamine formaalseteks ja materiaalsseteks üldlevinud. Viimased eeldavad tagajärge, mis tuleb aga isikule *omistada*, lugeda talle kuuluvaks.⁸⁶ *Tagajärje omistamine* on kohtulahendites levinud.⁸⁷ Traditsiooniliselt omistatakse isikule tagajärg põhjuslikkuse alusel, kuid viimastel aastatel on praktikasse juurdunud veel teine, täiendav omistamisalus – normatiivne omistamine.⁸⁸ Eelkõige sellega seoses on kasutusel ka uus termin *normi kaitseala*. Nii ei saa isikule normatiivselt omistada tagajärge, kui ta põhjustas tagajärje väljaspool asjakohase normi kaitseala.⁸⁹ Seda mõistet on hakatud siiski kasutama ka laiemas tähenduses, näiteks PS § 23 lõike 2 kaitseala ulatuse küsimustes.⁹⁰ Vastutus ettevaatamatusdelikti eest sõltub sellest, kas isik tegutses normi kaitsealas.⁹¹ Normi kaitseala ja kaitse-eesmärgi mõisteid on kasutatud ka koosseisu tõlgendamisel.⁹² Lisaks tagajärjele võib isikule omistada veel palju muudki, näiteks teo.⁹³ Füüsilise isiku tegu omistatakse juriidilisele isikule; kaastäideviimist sätestavat § 21 nimetatakse *omistamishormiks*.⁹⁴ Tegu loetakse tahtlikuks, sest isikule omistatakse tahtlus; seadusele omistatakse tagasiulatuv jõud.⁹⁵

Omistamine kui uus termin on tekkinud kahe senise, nimelt *inkrimineerimise* ja *süüksarvamise* kõrvale ning võiks need üldse välja tõrjuda. Esimene on lihtsalt ragisev võõrsõna, millel ei ole terminoloogiliselt ega sisuliselt *omistamise* ees mingeid eeliseid. Teine seondub süü mõistega ning sobib kasutamiseks ainult seal, kus nenditakse teo täisdeliktilisust, seega selle koosseisu-pärasust, õigusvastasust ja süüilisust. Kohtulahendites räägitakse siiski endiselt ka *inkrimineerimisest* ja *süüksarvamisest*. Esimene seondub põhiliselt teo või süüteo omistamisega, näiteks et isik pani talle inkrimineeritud teo toime süüdimatusseisundis või räägitakse eraviisilise jälitustegevusena inkrimineeritavast käitumisest, isikule kvalifitseeritud koosseisutunnuse korrduvuse inkrimineerimisest jne.⁹⁶ Samamoodi räägitakse *süüks arvatud tegudest*, *tervisekahjustuse süüks arvamisest* jms.⁹⁷ On lahendeid, kus kasutatakse sünonüümidenä

⁸⁴ RK 3-1-1-57-10 p 6.1.

⁸⁵ Nt: RK 3-1-1-18-08 p 15; 3-1-1-51-12 p 8.2; 3-1-1-10-15 p 14.2.

⁸⁶ Eesti etümoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2012, lk 337.

⁸⁷ Nt: RK 3-1-1-30-14 p 6.1; 3-1-1-87-15 p 4.1.

⁸⁸ Mõiste: Karistusõigus (viide 2), ptk VI.4.6.5; kohtulahendid nt: RK 3-1-1-4-12 p 11; 3-1-1-23-13 p 6; 3-1-1-29-15 p 2.3, 11.3; 3-1-1-87-15 p 12.

⁸⁹ RK 3-1-1-23-13 p 6; 3-1-156-13 p 11.

⁹⁰ RK 3-1-1-40-03 p 5; 3-1-1-20-12 p 13.

⁹¹ RK 3-1-1-90-06 p 21; 3-1-1-136-05 p 9.

⁹² RK 3-1-1-41-01 p 6.

⁹³ Nt: RK 3-1-1-63-14 p 12; 3-1-1-90-14 p 13; 3-1-1-87-15 p 12; 3-1-1-99-15 p 24.

⁹⁴ Nt: RK 3-1-1-4-15 p 3.1; 3-1-1-51-14 p 6.3.

⁹⁵ Nt: RK 3-1-1-62-14 p 3.1, 3-1-1-9-15 p 18.

⁹⁶ RK 3-1-1-61-15 p 6.2; 3-1-1-77-15 p 7; 3-1-1-93-15 p 70.

⁹⁷ RK 3-1-1-87-15 p 14; 3-1-1-89-15 p 17.1.

mõlemat terminit, nii *süüks arvamist* kui ka *omistamist*.⁹⁸ Veidi üldistades võib väita, et *omistamine* on kasutusel laiemas tähenduses, kuna *inkrimineerimine* ja *süüksarvamine* käivad rohkem teo kohta tervikuna.

2) Põhjusliku seose korrektiivid

Nagu öeldud, annab põhjuslik seos esmase aluse tagajärje omistamiseks süüdlasele. Et aga tavalise põhjuslikkuse kui reegeljuhtumi kohaldamine võib vahel osutada raskeks või lausa võimatuks, on kasutusele võetud selle reegli korrektiivid: *katkenud*, *kumulatiivne* ja *hüpoteetiline põhjuslikkus* ning *regressikeeld*.⁹⁹ *Katkenud põhjuslikkust* kohtulahenditest ei leia, küll on aga sellest sisuliselt juttu.¹⁰⁰ *Kumulatiivset põhjuslikkust* on Riigikohus näiteks nentinud olukorras, kus tagajärje suhtes osutub põhjuslikuks mitme isiku käitumine korraga, samuti seoses mitme isiku kihutamistegudega.¹⁰¹ *Hüpoteetilise põhjuslikkuse* kohta vt p 8. Regressikeelu kontrollimine tähendab vastust küsimusele, kas põhjusliku ahela vallandaja vastutab ka lõpptagajärje eest, kuis ahelasse on sekkunud kannatanu või kolmas isik. Terminit *regressikeeld* kohtulahendites ei leidu, küll on seda skeemi kasutatud näiteks asjas, kus kannatanu on oma hoolsusvastase käitumisega võtnud üle kogu järgneva põhjusliku ahela ning seega ei saa esmapõhjustaja tagajärje eest vastutada.¹⁰²

7. Ettevaatamatus

Ettevaatamatus ning selle kaks vormi – *kergemeelsus* ja *hooletus* – on karistusõiguse traditsioonilised instituudid (§ 18) ning kohtupraktikas ka vastavate terminitena laialdaselt kasutusel. Nende mõistete sisustamisel on aga kasutusele võetud mitmeid uusi mõisteid. *Ettevaatamatusdelikti* objektiivsesse külge kuulub tegu, mida iseloomustatakse kui *hoolsusetut*, *hoolsusvastast* või *hoolsuskohustust rikkuvat* ning mille vastand on *hoolsuskohustuse täitmine* või lihtsalt *hoolsus*.¹⁰³ Need kohtulahendites juurdunud terminid on õnneks kõrvale tõrjunud algselt meie õiguskeelde ilmunud märksa kohmakama väljendi *hoole ilmutamise kohustus hoolsuskohustuse asemel*.¹⁰⁴ *Hoolsuskohustust* on aga kasutatud ka teistes seostes peale ettevaatamatusdelikti, näiteks räägitakse *riigi hoolsuskohustusest õiglase menetluse tagamiseks* või *juriidilise isiku juhtorgani liikme hoolsus- ja lojaalsuskohustusest*.¹⁰⁵ Kirjanduses kasutatav *hoolsusnorm* (st käitumisnorm, mis näeb ette hoolsuskohustusele vastava käitumise) ei ole aga kohtulahenditesse jõudnud.¹⁰⁶

Isiku vastutusele võtmiseks ettevaatamatusest põhjustatud tagajärje eest ei piisa aga põhjuslikkusest ja normatiivsest omistamisest. Teatud juhtudel tuleb mängu veel selline omistamisalus nagu *õigusvastasusseos* – kontroll, kas tagajärg võinuks saabuda ka hoolsuskohustuse täitmise korral.¹⁰⁷

8. Tegevusetus

Ka *tegevusetus* on karistusõiguse vana ja tuntud instituut, mis praeguse dogmaatika järgi esineb *tuletusdelikti* vormis (ülal p 3.3). Siiski on tegevusetuse sisustamisel nii kirjanduses kui ka

⁹⁸ RK 3-1-1-87-15 p 14.

⁹⁹ Mõisted: Karistusõigus (viide 2), ptk VI vnr 102 jj.

¹⁰⁰ Nt: RK 3-1-1-87-15 p 4.2.

¹⁰¹ RK 3-1-1-95-11 p 9; 3-1-1-93-15 p 81.

¹⁰² RK 3-1-1-87-15 p 3.1.

¹⁰³ Nt: 3-1-1-63-03 p 10; 3-1-1-136-05 p 4, 9; 3-1-1-86-07 p 3.1; 3-1-1-45-14 p 2; 3-1-1-87-15 p 3.1.

¹⁰⁴ K. Kühl. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2002, § 17 vnr 9-10, 14, 22 jm.

¹⁰⁵ RK 3-1-2-2-14 p 5.2; 3-1-1-43-13 p 17.2, 27, 30.

¹⁰⁶ K. Kühl. (viide 104), § 17 vnr 15.

¹⁰⁷ Mõiste: Karistusõigus (viide 9), ptk X vnr 67 jj. Lahendid nt: RK 3-1-1-136-05 p 4; 3-1-1-90-06 p 21; 3-1-1-23-13 p 6 jm.

kohtupraktikas kasutusele võetud mitmeid uusi termineid. Näiteks oli ka varasemas kirjanduses ja kohtupraktikas üldtunnustatud, et tegevusetuse eest vastutab isik üksnes siis, kui ta oli õiguslikult tegutsema kohustatud.¹⁰⁸ Samal ajal aga puudus sellise isiku tähistamiseks mõiste *garant*, mis on praeguseks kohtulahendites kasutusel. Ka tunneb kohtupraktika garanti kahte liiki, *kaitse-* ja *valvegaranti*.

Kirjanduses eristatakse *garandiseisundit* ja *-kohustust*. Esimene on laiem mõiste – isiku õigusseisund teise isiku (nt lapse või abikaasa) suhtes, sellest tuleneb konkreetsetel asjaoludel tegutsemise kohustus, et ära hoida kahju.¹⁰⁹ Kohtulahendites on pilt kirjum. Mõnikord kasutatakse lihtsalt keelendit *garant*, ehkki samas otsuses võib esineda ka *garandiseisund* või *-kohustus*.¹¹⁰ Viimased kaks ongi enim kasutatavad.¹¹¹ On ka otsuseid, kus ülalnimetatud seisundit ja kohustust terminoloogia tasemel eristamata tuuakse see vahe sisuliselt siiski välja. Nii võrdsustatakse mõiste *garandikohustus tegutsemiskohustusega* või väidetakse, et *garandiseisund* on seisund, millest tuleneb kohustus hoida ära tagajärg.¹¹² Sisuliselt õige on ka nõue konstrueerida isiku vastutuse tuvastamiseks temalt nõutav käitumine ning näidata selle alusel tekkiv garandikohustus koos selle objektiivse eeldatavusega.¹¹³ Mõnes otsuses leidub tarbetu topeltvõõrsõna *garandistaatus*.¹¹⁴

Vähemalt ühes otsuses leidsin *garandiseisundi* üldsegi mitte tegevusetusdeliktis kontekstis, vaid hoopis tahtluse ja ettevaatamatuse piiritlemiseks. Nimelt heidab Riigikohus linnakohtule ette, et too näeb kaudse tahtluse tõendina muuhulgas lapsevanema garandiseisundit (kohustus ette näha tagajärge). Sellisel viisil on kohus aga sisuliselt iseloomustanud ettevaatamatust hooletuse vormis (§ 18 lg 3).¹¹⁵ Tuleb nentida, et vale terminikasutus – tahtluse ja ettevaatamatuse piiritlemine ei toimu *garandi* mõiste abil – on otseselt seotud ka sisuliselt vale lahendusega.

Prantsuskeelse päritoluga *garant* ise tähendab meie üldkeeles *tagajat, käendajat, garantii andjat*.¹¹⁶ Need keelendid ei tundu siiski olevat sobivad võõrsõna asendama, sest toodud tähendustel on teistes õigusharudes hoopis erinev sisu. Ka näiteks AMVS (RT I 2015, 75) § 3 lõikes 1 punktis 7 ja lõikes 2 punktis 1 ning § 29 lõikes 3 sätestatud käendus ei tähenda garandiseisundit ega -kohustust karistusõiguslikus mõttes (ehkki teatud olukordades ei ole see välistatud). SoM 31.7.1998. a määruse (RTL 1998, 250, 1037) punkt 1 sätestab, et käendus on mõjutusvahend, mille kohaldamise käigus kontrollitakse alaealise käitumist, abistatakse teda, et hoida ära uusi õiguserikkumisi. Vastavalt punktile 2 võib käendaja olla käendatava perekonnaliige, sugulane või muu isik, kellel on alaealise suhtes kasvatuslik mõju ja kes on eelnevalt tutvunud alaealiste komisjonis olevate materjalidega alaealise kohta.

Samadel kaalutlustel tuleb ilmselt leppida teise tegevusetusdeliktiga seotud uue terminiga, võõrsõnaga *ingerents*, mis meie võõr- ja õigussõnaraamatutest üldse puudub. Tegemist on ladinakeelsest sõnast *ingero* (kellelegi midagi tegema, peale sundima) tuletatud karistusõigusliku mõistega, mis tähendab garandiseisundi teket eelnevast õigus- või hoolsusvastasest

¹⁰⁸ I. Rebane. Nõukogude kriminaalõigus. Üldosa. Õpetus kuriteost II.3. Tartu: TRÜ 1980, lk 23 jj.

¹⁰⁹ Lähemalt: Karistusõigus (viide 9), ptk XI vnr 36.

¹¹⁰ Nt: RK 3-1-1-28-02 p 10, 12.1; 3-1-1-104-09 p 12; 3-1-1-81-15 p 15; 3-1-1-81-15 p 3, 5.1; 3-1-1-33-14 p 2.

¹¹¹ Nt: RK 3-1-1-39-08 p 6.3; 3-1-1-13-07 p 10; 3-1-1-72-09 p 8.3; 3-1-1-99-09 p 11.4; 3-1-1-45-14 p 8; 3-1-1-87-15 p 15

¹¹² RK 3-1-1-57-10 p 10; 3-1-1-79-10 p 24; 3-1-1-97-11 p 15.2.

¹¹³ RK 3-1-1-13-07 p 8; 3-1-1-68-10 p 21.

¹¹⁴ Nt: RK 3-1-1-33-14 p 16-17 (samas p 2, 12, 15: *garant*).

¹¹⁵ RK 3-1-1-142-05 p 4, 19.

¹¹⁶ Prantsuse-eesti sõnaraamat. 3. vlj. Tallinn: Valgus 1995, lk 286; Võõrsõnastik. 3. vlj. Tallinn: TEA 2015, lk 253; Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Tallinn. Valgus 1970, 2. kd, lk 390. Eesti Entsüklopeedias ja TEA entsüklopeedias märksõna puudub.

teost.¹¹⁷ Kohtupraktika on *ingerentsi* omaks võtnud: varasem tegu on arvestatav ingerentsi alusel, kui see oleks ohtlik ja õiguslikult hukkamõistetav; valvegarandiseisundi tekib isiku varasemast õigusvastasest käitumisest ehk ingerentsist.¹¹⁸

Tegevusetusdelikti mõistekomplektist leiame ka ühe meil varem tundmatu põhjusliku seose liigi tähistuse: *hüpoteetilise põhjuslikkuse*. Erinevalt n-ö tavalisest naturalistlikust põhjuslikkusest tegevuse korral põhistab see isiku vastutuse tegevusetuse eest siis, kui nõutava tegevuse korral oleks ta suure tõenäosusega tagajärje ära hoidnud.¹¹⁹ Seegi mõiste on praktikas kasutusel.¹²⁰

9. Sanktsioonisüsteem

1) Teoainsus ja -mitmus

Karistuse kohaldamisega seoses pakub huvi olukord, kus isik on toime pannud mitu tegu ning seaduse kohaldaja peab otsustama, milliste koosseisude alla need subsumeerida ja kuidas nende eest karistada. Täpsemalt on juttu süütegude kogumist – ehtsast ja mitteehtsast. Enne nende liikide juurde asumist tuleb aga lahendada sisuline küsimus: mitu tegu isik õigupoolest toime pani, kas neid oli üks või vähemalt kaks. Sellest sõltub vastus küsimusele, kas üldse on tegemist kogumiga ja kui on, siis millisega neist, kas ideaal- või reaalkogumiga. Sama küsimus tekib siis, kui kogumit ei ole, kuid tegusid ja koosseise on siiski mitu.

Ideaalkogumi korral paneb isik toime ühe teo, mis vastab mitmele süüteo koosseisule (§ 63 lg 1). Üks tegu ei tarvitse alati tähendada lihtsalt ühte kehaliigutust; tegemist võib olla füüsilises mõttes ulatusliku tegutsemiskompleksiga, mida õiguslikult hinnatakse siiski ühe teona. Sellist redutseerimist nimetatakse kirjanduses *teoainsuseks* ehk *teoühtsuseks*.¹²¹ Sama terminoloogia on sünonüümidenä kasutusele võtnud ka kohtupraktika, kust leiame *teoainsuses* või *-ühtsuse*¹²², mõnes otsuses ka mõlemad.¹²³ Lisaks kogumile kasutatakse *teoainsuse* ja *-ühtsuse* mõisteid ka jätkuva ja korduva süüteo piiritlemisel (nt § 121 lg 1 ja lg 2 p 3) või alternatiiv-aktiivse koosseisu (nt § 184) analüüsimisel.¹²⁴ *Teoainsuse* või *-ühtsuse* vastand on *teomitmus*, mil tegemist on ka õiguslikult mitme teoga ning mis annab aluse rääkida reaalkogumist või korduvusest.¹²⁵ Teoainsuse võimalik vastandmõiste *teopaljus* kohtupraktikas puudub; kirjanduses siiski leidub.¹²⁶

2) Kogum ja konkurents

Mitme süüteo ja nende erineva karistusõigusliku tähenduse probleem pärineb juba glossaatoritelt, kes kasutasid siin vastavate variantide tähistamiseks sõna *concursum*. Ajapikku sai sellest *konkurents*, mis on jõudnud ka meie karistusõigusesse. Tõsi, kriminaalkodeksi (KrK) nimetas § 40 lõikes 1 ainult *kogumit*. Seda mainiti ka kommentaarides, kus aga üldiselt valitses *konkurents*.¹²⁷ KarSis ei olnud kuni viimase ajani *konkurentsi* ega *kogumit* kasutatud; alles 1. jaanuarist 2015 jõustunud muudatus tõi § 65 lõikesse 3 termini *kogum*.

¹¹⁷ R. Kleis jt (viide 35), lk 596; Karistusõigus (viide 9), ptk XI.5.1.4.

¹¹⁸ RK 3-1-1-13-07 p 8; 3-1-1-104-09 p 12.3, 3-1-1-33-14 p 17.

¹¹⁹ Lähemalt: Karistusõigus (viide 9), ptk XI.5.3.2.

¹²⁰ Nt: RK 3-1-1-4-08 p 15; 3-1-1-57-10 p 10.

¹²¹ Nt: KarSK (viide 2), § 63 komm 1.2, 5-7, § 121 komm 8.4.2; Karistusõigus (viide 9), ptk III.3.4.2.

¹²² Nt: RK 3-1-1-15-08 p 5; 3-1-1-124-06 p 3; 3-1-1-17-13 p 13.1, 13.3.

¹²³ Nt: RK 3-1-1-7-11 p 14, 16.

¹²⁴ Nt: RK 3-1-1-70-15 p 8; 3-1-1-99-04 p 10.3-10.4.

¹²⁵ Nt: RK 3-1-1-61-08 p 10.3; 3-1-1-127-13 p 5.1; 3-1-1-70-15 p 8, 10.

¹²⁶ Nt: KarSK (viide 2), § 64 komm 2.2a: *kuritegude paljus*.

¹²⁷ Eesti NSV kriminaalkodeksi. Komm vlj. Koost I. Rebane. Tallinn: Eesti Raamat, § 40 komm 1, 8 (kogum), järgnevatel kommentaarides *konkurents*. Ka õppekirjanduses oli *konkurents* ainuvalitsev: I. Rebane. Nõukogude kriminaalõigus. Üldosas. Õpetus karistusest I. Tartu: TRÜ 1971, lk 182 jj.

Kohtupraktikas võib leida mõlemat, kuid *grosso modo* on selgelt märgata varasemates lahendites valitseva *konkurentsi* asendumist hilisemate lahendite *kogumiga*.¹²⁸ Kirjanduses valitseb *kogum*.¹²⁹

Konkurentsi asendumine *kogumiga* on sisuliselt põhjendatud, sest neid kahte on võimalik ja vajalik eristada. Kogumi korral vastab toimepandu mitmele süüteo koosseisule ja süüdlane peab nende eest ka vastutama, kuna konkurentsi korral aga normid konkureerivad ning liigne peab tagasi astuma. Ka üldkeeles tähendab *kogu* kogutud ja korrastatud nähtuste hulka¹³⁰, kuna *konkurents* on võistlus ehk konkurss, võistlus parema selgitamiseks.¹³¹

3) Mittehtne kogum

Teoainsus ja teomitmus kujutavad endast ehtsat kogumit – isiku tegu vastab mitmele süüteo koosseisule. Teatud juhtudel on aga ainult esmapilgul tegemist mitme koosseisuga, moodustub süütegude näiv- ehk *mittehtne kogum*. Sellist juhtumit nimetatakse ka *seadusainsuseks*, süütegude kogum puudub ning isiku tegu subsumeeritakse ainult ühe koosseisu alla. Isiku teobaõigus ammendub ühes koosseisus, teine peab taganema. Seega seadused konkureerivad, tekib *seaduskonkurents* ega moodustu kogumit.¹³² Kõik nimetatud terminid on ka kohtupraktikas sünonüümidenä kasutusel.¹³³ Sisuliselt liigitub seadusainsus kolmeks, kus igäühe korral taandub konkureeriv seaduse erinevatel põhjustel (vt järgneb p 4).

4) Spetsiaalsus, subsidiaarsus, konsumeerimine

Pealkirjas nimetatud seadusainsuse liikidest esimene toetub üldtunnustatud põhimõttele, et üld- ja erinormi konkurentsi korral kohaldatakse ainult erinormi (sisuliselt sama loogika kehtib ka ülal p-s 3.2 toodud üld- ja erikoosseisude puhul). *Spetsiaalsus* (*ka spetsiaalsuspõhimõte*) on terminina kohtupraktikas levinud.¹³⁴

Subsidiaarsus (abistamine, toetus) on olukord, kus sekundaarkoosseis (nt § 218²: usalduse kuritarvitamine) tuleb kohaldamisele ainult siis, kui puuduvad primaarkoosseisu (§ 201: omastamine) tunnused. Sedagi seadusainsuse liiki tähistav termin on kohtulahendites olemas.¹³⁵ Oma universaalse sisu tõttu kasutatakse mõistet *subsidiaarsus* aga ka muudes seostes, näiteks tõendite analüüsil, täideviimise ja osavõtu piiritlemisel jms.¹³⁶

¹²⁸ Nt *konkurents*: RK 3-1-1-24-03 p 7-8; 3-1-1-2-06 p 10; 3-1-1-1-08 p 4-5; 3-1-1-15-08 (viimases p 10 *kogum*, p 16, 17 *konkurents*); varasemates lahendites *kogum* nt: RK 3-1-1-80-03 p 6; 3-1-1-112-04 p 5. *Kogum* hilisemates lahendites nt: RK 3-1-1-17-13 p 13; 3-1-1-82-14 p 2.2, 11; 3-1-1-61-15 p 1-5, 15.

¹²⁹ Karistusõigus (viide 9), ptk III.3.4. KarSK (viide 2) § 63 komm 1.2, 3.1, 64 komm 1, passim; Ka KarSi eriosa kommentaarides on *kogum* valitsev, ehkki üksikutes kohtades võib leida ka *konkurentsi*, nt § 266 komm 3.6.2.

¹³⁰ Eesti etümoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2012, lk 169. Vene keele vastav erialatermin on *совокупность*, mille vaste on *kogum*: Vene-eesti sõnaraamat. Tallinn: TEA 2013, lk 516; Mitmekeelne õigussõnaraamat. Tallinn: Juura 1998, lk 814.

¹³¹ Võõrsõnastik (viide 116), lk 380.

¹³² KarSK (viide 2), § 63 komm 7; Karistusõigus (viide 9), ptk III.3.4.5.

¹³³ Nt: RK 3-1-1-39-11 p 10 (seadusainsus ehk mittehtne kogum); 3-1-1-114-12 p 10 (seadusainsus ehk seaduskonkurents); 3-1-1-92-04 p 3.2, 4.3 (seaduskonkurents); 3-1-1-52-12 p 13-14 (seadusainsus ehk mittehtne kogum ja seadusainus ehk seaduskonkurents).

¹³⁴ KarSK (viide 2), § 63 komm 8.1; Karistusõigus (viide 9), ptk III vnr 147-149; samas ka viited kohtulahenditele. Subsidiaarsuse ja konsumeerimise kohta vt KarSK, § 63 komm 8.2-8.3; Karistusõigus, ptk III vnr 150 jj, 166 jj.

¹³⁵ Nt: RK 3-1-1-100-09 p 28; 3-1-1-22-11 p 13.3; 3-1-1-52-12 p 14.

¹³⁶ Nt: RK 3-1-1-91-07 p 6.4; 3-1-1-10-12 p 13.2; 3-1-1-22-11 p 4, 3-1-1-81-11 p 22.3; 13.3; 3-1-1-106-12 p 23; 3-1-1-14-14 p 922.

Konsumeerimise (äراتarvitamise) korral kaasneb raskema põhidelikuga kergem mittekaristatav eel-, järel- või kõrvaltegu; näiteks konsumeerib vargus (§ 199) varastatu turustamise (§ 202). Seegi mõiste on kohtupraktikasse juurdunud.¹³⁷

10. Lõpetuseks

Uus karistusseadus on toonud kaasa palju uusi termineid, aga ka sinna juurde kuuluv dogmaatika ja kohtupraktika on võtnud kasutusele palju uusi mõisteid. Terminoloogiline rikkus on kindlasti väärtus omaette, kuid lisaks sellele võime nentida, et karistusõigusteadus ja kohtupraktika on muutunud ka sisuliselt rikkamaks ning seega paremaks.

¹³⁷ RK 3-1-1-92-07 p 6.2; 3-1-1-22-11 p 13.3; 3-1-1-52-12 p 14.